

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ І ПРОЦЕДУРА ФРІЛІСТИНГУ

Статтю присвячено викладу теоретичних засад і процедури проведення фрілістингу.

Ключові слова: фрілістинг, індивідуальне інтерв'ю, групове інтерв'ю, групове письмове інтерв'ю, культурна антропологія, культурний домен, послідовний фрілістинг, етичні засади дослідження.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Фрілістинг (з англ. *free listing* – вільний список) – це певний вид інтерв'ю, що був розроблений і широко використовується в антропології та етнографії. У фрілістингу носіїв певної культури просять перелічити всі предмети зі знайомої їм сфери життя. В останні роки зріс інтерес до фрілістингу представників інших наук як до корисного методу для з'ясування особливостей уявлень певної групи людей, наприклад, для виявлення відмінностей у когнітивних схемах експертів і початківців. Цей вид інтерв'ю дає змогу оперативно досліджувати погляди певної цільової групи щодо наявних проблем і шляхів їхнього вирішення, його результати можуть використовуватися для розробки проектів, програм, стратегічних планів [2, с. 3]. Фрілістинг є важливою частиною адаптації опитувальників і психологічних тестів, створених в одному культурному середовищі, до застосування в умовах іншої культури. На думку Х. Р. Бернарда, «фрілістинг є оманливо простим, але потужним методом» [6, с. 301]. Оскільки фрілістинг практично невідомий українським науковцям, є нагальна потреба в ознайомленні їх із засадами та процедурою фрілістингу.

У нашій науковій розвідці ми спиралися на досвід застосування фрілістингу, набутий нами під час виконання спільного проекту НаУКМА з Університетом Джонса Хопкінса «Служби покращення психічного здоров'я жертв тортур: Якісне дослідження психічного здоров'я та психологічних проблем серед родин переселенців та ветеранів на східній Україні», де нашим учителем і консультантом була доктор Намріта Сінг, та досвід, набутий у проекті НаУКМА та ЮНІСЕФ «Комплексна психосоціальна підтримка спеціалістів мобільних бригад, які працюють у буферній зоні».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наша стаття ґрунтується на доступних в Інтернеті працях Х. Бернарда [6], С. Боргатті і Д. Галгіна [8], Л. Гравлі, Х. Кларк і співавторів [10],

М. Куінлан [13], Г. Рияна, Дж. Нолана, П. Йодера [14], М. Робінса та Дж. Нолана [15], Р. Сінга [16], К. Сміта і співавторів [17]. Десятки інших публікацій, де викладено результати застосування фрілістингу, є переконливим свідченням поширеності цієї методики.

Мета цієї статті полягає в популяризації фрілістингу в середовищі українських науковців і докладному описі процедури його проведення, що дало б змогу охочим самостійно використовувати цей вид інтерв'ю у своїх дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні засади класичного фрілістингу реалізуються через індивідуальні або групові інтерв'ю, в яких респондентам пропонують перелічити всі предмети з певної знайомої їм сфери життя. Так досліджували назви родинних зв'язків, рослин і тварин, кольорів, музичних інструментів, хвороб і засобів їх лікування тощо. Вважають [13, с. 220], що *методика класичного фрілістингу базується на трьох припущеннях:*

1) люди називають предмети зазвичай у порядку знайомства. Наприклад, коли досліджують терміни родинних зв'язків, люди здебільшого називають матір раніше, ніж тітку чи сестру бабусі;

2) особи, які знають більше про предмет дослідження, називають більше назв, ніж ті, хто знає менше;

3) назви, які більшість людей згадає, відображають локально відомі речі. Українець, називаючи хижих звірів, швидше згадає про вовка і ведмедя, ніж про лева і крокодила. Ескімос має більше слів для позначення видів снігу і тюленів, ніж бедуїн, який, своєю чергою, має більше слів для позначення видів піску і верблюдів.

Як зазначав один із основоположників антропології Ф. Боас, вибір «термінів має, до певної міри, залежати від головних інтересів народу. Там, де є потреба розрізнити багато сторін певного явища, кожна з яких відіграє в житті народу абсолютно незалежну роль, можуть розвинутися численні незалежні слова, тоді як

в інших випадках можуть виявитися достатніми видозміни одного терміна» [1, с. 81]. Як приклад Ф. Боас наводить чотири терміни в мові ескімосів (інуйтів) для позначення снігу [7, с. 26]. Так само численними є ескімоські терміни для позначення тюленів: «Тюлень у різних положеннях позначається різними термінами. Одне слово є загальним терміном для “тюленя”, інше означає “тюленя, який гріється на сонці”, третє “тюленя, що перебуває на крижині, яка пливе”, не говорячи вже про численні назви тюленів різного віку і для самця і самки» [1, с. 81]. Крім відмінностей у словнику, за Ф. Боасом, існує ще й відмінність у принципах класифікації: «Кожна мова може, з погляду іншої мови, здаватися довільною у своїх класифікаціях» [1, с. 81]. І ці відмінності можна виявити в польовому дослідженні, зокрема за допомогою фрілістингу.

Очевидною *перевагою фрілістингу* є те, що отриманий список назв відображає особливості мови, понять і категорій людей, яких вивчають, тобто описує предмет з позиції людини, інтегрованої в певний культурно-історичний контекст, а не за допомогою універсальних термінів, які можна застосовувати до будь-якої культури в будь-який історичний період. Без врахування специфіки відносин, сенсів і вірувань у певній культурі ми приречені на бачення її через викривлюючі окуляри власної культури. Наприклад, для українця очевидно, що в людини може бути лише один рідний батько і одна мати. А ось у племені Мосуо, яке мешкає на південному заході Китаю, слово «Ави» означає і батько, і дядько [3, с. 164]. Замість одного батька діти Мосуо мають багатьох дядьків, які по-батьківськи піклуються про них. У племені Куліна, що живе в басейні Амазонки, вважають, що зародок формується з накопиченої жінкою чоловічої сперми («чоловічого молока», як кажуть куліна), а зростання дитини після народження залежить від «жіночого молока». Таким чином, усі сексуальні партнери матері вважаються біологічними батьками дитини, а всі жінки, що годували дитину грудним молоком, – матерями дитини [3, с. 135]. Але представники різних культур можуть не тільки класифікувати речі по-різному, у сферах, що мають одну назву в різних культурах, ми можемо знайти різний зміст. Наприклад, С. Боргатті та Д. Галгін [8, с. 2] звертають увагу на те, що багато культур мають домен «хвороби», але в список хвороб можуть у деяких культурах включатися такі, які більшість американців вважають уявними, як-от «пристріг», або до хвороб відносять те, що американці вважають

симптомом, наприклад, «біль у животі». Певні відмінності існують не тільки між так званими «цивілізованими» та «примітивними» народами. Д. Ферраріс і Г. Гоу дослідили списки фруктів, які склали 184 підлітки, частина яких належала до сімей з низьким рівнем доходів і частина до сімей з середнім і високим рівнем доходів. Ці дослідники виявили відмінності між групами як у рейтингових місцях фруктів, які найчастіше називала кожна з груп, так і в кількості названих фруктів, а також в асоціативній близькості певних пар фруктів [11].

У культурній антропології результатом фрілістингу є окреслення меж культурного домену, який розглядається як властивий кожній культурі «набір елементів, які схожі один на одного в якомусь аспекті. Люди в усіх культурах класифікують світ навколо себе в когнітивних доменах, і шлях, яким вони це здійснюють, впливає на те, як вони взаємодіють з навколишнім світом» [6, с. 299]. Треба зазначити, що культурні домени стосуються сприймання, а не вподобань, вони переживаються як зовнішні щодо індивіда та ті, що існують незалежно від нього. Те, що домени є спільними для осіб певної культури, не означає, що всі носії цієї культури повністю згодні щодо того, які елементи входять до домену. Ступінь згоди щодо змісту культурного домену в певній групі населення виявляють емпірично. Кожен елемент домену згадується в інформаторів з різною частотою. Чимало предметів називають тільки один раз, інші згадуються багатьма чи переважно більшістю. Так з'являється структура, в якій у центрі розміщуються об'єкти, які згадують частіше, а на периферії ті, які згадуються небагатьма. Ті ж, що були згадані лише одним респондентом, звичайно виключаються з культурного домену, оскільки за визначенням зміст його відображає спільне, а не унікальне в певній культурі.

У 1950 р. *У. Боусфілд та У. Беклей висунули та перевірили гіпотезу* про зв'язок порядку, в якому називається елемент домену, із частотою його згадування, встановивши, що «відповіді, які трапляються найчастіше, мають проявлятися раніше в індивідуальній послідовності, а відповіді, які виникають рідше – мають проявлятися пізніше» [9, с. 643]. Ця гіпотеза була підтверджена подальшими дослідженнями, які встановили, що часто згадувані групою елементи мають виражену тенденцію називатися респондентом на початку списку. На підставі цієї закономірності Дж. Сміт запропонував формулу для визначення помітності (салієнтності) кожного з елементів домену [12].

Для того щоб отримати додаткові дані стосовно кожного з елементів, які були згадані респондентами, використовують так званий **послідовний фрілістинг**, який пов'язує кілька списків вільного переліку в одному інтерв'ю [14]. Методика використовує результати стандартного фрілістингу як підказку для додаткових фрілістингів. Наприклад, Тротер попросив 378 американців мексиканського походження перерахувати всі домашні лікувальні засоби, які вони знали. Для кожного домашнього засобу інформатора просили також перерахувати види хвороб, які лікують цим засобом, опис способу виготовлення засобу і відомі випадки використання засобу. У цілому Тротер зібрав 1235 описів домашніх засобів лікування [14].

У сучасному науковому дослідженні «Служби покращення психічного здоров'я жертв тортур: Якісне дослідження психічного здоров'я та психологічних проблем серед родин переселенців та ветеранів на східній Україні», яке НАУКМА проводив спільно з Університетом Джонса Хопкінса в Запоріжжі та Харкові, респондентам (переселенцям, ветеранам, дружинам ветеранів, їхнім дітям) пропонувалося послідовно назвати основні проблеми, причини проблем, впливи проблем на їхнє життя, назвати, що робиться і що має бути зроблене для вирішення названих проблем, оцінити доступність служб, які надають допомогу. У дослідженні Г. Риян і співавторів [14] тридцять матерям із сільських районів Мексики було запропоновано переглянути двадцять коротких відеокліпів про дітей із гострими респіраторними захворюваннями. Після перегляду кожного кліпу дослідники просили матерів діагностувати, які хвороби є в дитини, перерахувати ознаки хвороби, назвати можливі причини і пояснити, як би вони лікували її. Дослідники виявили, що така модифікована процедура дала змогу отримати більше назв, ніж за допомогою стандартної методики, а саме завдання було інтуїтивно простим і зрозумілим для інформаторів [14]. На нашу думку, в цьому дослідженні **вдалося компенсувати одне зі слабких місць стандартного фрілістингу**, а саме те, що респондент не має стимулу назвати щонайбільше елементів домену, тому інтерв'юерам завжди рекомендують встановлювати та підтримувати психологічний контакт з респондентом і застосовувати спеціальні прийоми зондування.

Слід зазначити **особливості організації та процедури фрілістингу**. Дослідження починається з вибору відповідного об'єкта, який має бути добре знайомим групі респондентів. Тобто питання до інформатора «назвати всі ікси, які Ви

знаєте» має бути зрозумілим і не викликати труднощів з відповіддю. *Після цього треба сформулювати питання*. Наприклад, якщо досліджується домен «фрукти», питання може бути або «Перелічіть усі фрукти, які можете пригадати», або «Які є види фруктів?», або «Які існують фрукти?», або «Назвіть усі фрукти, які Ви знаєте, незалежно від того, куштували Ви їх чи ні, подобаються вони Вам чи ні». *Питання бажано спочатку апробувати на кількох респондентах*, щоб упевнитися, що вони його правильно розуміють і у відповідь на питання «Які є види фруктів?» починають називати саме назви фруктів, а не їхні властивості або ботанічні види фруктових дерев. *Якщо ви плануєте проводити інтерв'ю письмово, то слід розробити і розмножити бланк*, на якому ви вмістите основне питання, питання щодо демографічних і інших даних, які вас цікавлять і які не порушують анонімності респондента. *Місце для вписування відповіді на основне питання має бути оформлене таким чином, щоб свої відповіді респондент писав у стовпчик, одна під одною*.

Письмове інтерв'ювання можна проводити в групі. У цьому випадку слід підготувати інструкцію щодо заповнення бланку, яку ви зачитаете на початку, і визначити час, який ви даєте респондентам на заповнення бланку. Групове інтерв'ю проводять і в усній формі, коли члени групи відповідають, доповнюючи один одного, на питання модератора, а той їхні відповіді записує на фліпчарті. Можливі змішані форми проведення групового інтерв'ю, коли, наприклад, спочатку учасники пишуть свої відповіді на стікерах, а потім група обговорює отримані результати і певним чином розміщує стікери на фліпчарті або на підлозі, ранжуючи відповіді за певним критерієм і формуючи на цій підставі різні зони та об'єднуючи подібні відповіді в кластери. Групове письмове інтерв'ю дає змогу надзвичайно швидко зібрати дані, але послідовний фрілістинг, який вимагає від респондента більше часу і зусиль, звичайно проводять індивідуально.

Індивідуальне інтерв'ю можна проводити і письмово, й усно (відповіді записуються на диктофон або конспектуються), але здебільшого проводять усно вдвох: один інтерв'юер ставить запитання, інший записує відповіді, бо письмово респондентові відповідати нецікаво, він може обмежитися короткими формальними відповідями. Цим самим зумовлене проведення інтерв'ю двома особами, в цьому разі один з інтерв'юерів зосереджений на співрозмовникові, підтримує з ним візуальний контакт, заохочує до докладної відповіді на питання, застосовує зондування для

отримання більш повного списку елементів домену, а інший записує відповіді на питання. Його завдання – максимально точно, зі збереженням особливостей мови фіксувати відповіді респондента на питання, але фіксувати саме відповіді, а не все, що говорить респондент. Наприклад, запитуючи внутрішньо переміщену особу про основні проблеми переселенців, ми, найвірогідніше, почуємо і якісь спогади, і скарги, і міркування про причини проблем. Але записувати треба лише проблеми переселенців. Це вимагає зосередженості і підготовленості, але скорочує час дослідження в порівнянні із записом на диктофон і певною мірою сприяє відвертості респондента.

Якщо планується значна кількість індивідуальних інтерв'ю або дослідження має бути проведене у **стислі терміни**, ми стикаємося з неможливістю провести його лише силами розробників. Потрібно залучати інтерв'юерів, навчати їх, координувати та контролювати їхню роботу, використовувати їхні знання місцевої специфіки для кращого розуміння отриманих результатів. Як було зазначено, сама процедура інтерв'ю проста, підготувати інтерв'юерів нескладно. Але їх *відбір і навчання є надзвичайно відповідальним етапом дослідження*, оскільки від кваліфікації та наполегливості інтерв'юерів залежить повнота отриманих списків. Важливо, щоб інтерв'юерів приваблював не лише заробіток, а й цікавість до опанування методики фрілістингу та до спілкування з респондентами. Вони мають розуміти та поділяти етичні засади проведення дослідження, що включають поінформовану згоду учасників, суворе дотримання анонімності та права учасника не відповідати на питання, якщо він не хоче цього робити, право в будь-який момент припинити участь у дослідженні.

Стислий опис мети дослідження, його процедури і прав учасників, телефон керівника дослідження вміщують у тексті поінформованої згоди, який обов'язково зачитується кожному учасникові перед початком дослідження. У процесі навчання інтерв'юери орієнтуються на те, що зачитування цього тексту є не формальною процедурою, а важливим етапом встановлення контакту з учасником, до якого ми з самого початку ставимося з повагою і якому відверто розповідаємо про найменші теоретично можливі ризики участі в дослідженні і нагадуємо його права. *Якщо проводиться опитування дітей, згоду потрібно отримати і в одного з батьків, і в самої дитини.* Також інтерв'юерів навчають невербальних особливостей продуктивного

контакту з респондентом, мінімізації свого впливу на відповіді респондента і правильному застосуванню зондування.

Виділяють 4 типи зондування у фрілістингу:

1) синонімічні питання, формулювання одного й того самого питання кількома способами;

2) неспецифічне зондування – запитати «Які ще X. Ви знаєте?»;

3) семантичне наштовхування – щодо кожного елемента домену ми питаємо «Ви назвали А. як вид X. Чи є ще якийсь схожий на А. вид X.»;

4) алфавітне наштовхування – «Чи можете Ви назвати X., назва якого починається на літеру А...Б...В... тощо?» [6, с. 302].

Крім навчання інтерв'юерів, до початку дослідження має бути вирішене питання з приміщеннями, де проводитимуться інтерв'ю (кожна пара інтерв'юерів має працювати в окремій зручній кімнаті, де нема сторонніх людей), приміщенням, де розташовуватиметься координаційний центр і де зберігатимуться бланки відповідей, має бути складений список можливих респондентів з їхніми контактними даними і список узгоджених зустрічей інтерв'юерів з респондентами із зазначенням місця і часу зустрічі на наступний день.

На кожні 2–3 пари інтерв'юерів виділяється супервізор, який контролює їхню роботу, консультує у складних випадках і готовий прийти на допомогу в надзвичайних випадках (агресивність респондента, наявність у нього суїцидальних намірів). Супервізор також допомагає інтерв'юерам узагальнювати отримані дані, об'єднує і узагальнює дані «своїх» інтерв'юерів. Щодня супервізори разом з іншими учасниками дослідження збираються на підсумкову нараду, на якій інтерв'юери діляться складними або цікавими випадками, коментують почуте та отримують поради. Такі наради, де відбувається обмін досвідом між учасниками, є продовженням навчання інтерв'юерів і є важливими з огляду на формування єдиних стандартів поведінки членів дослідницької команди, поглиблення розуміння досліджуваної проблеми і підтримання командного ентузіазму.

Інтерв'ю проводяться до того часу, поки не відбудеться «насичення даними»; в етнографічних дослідженнях, де досліджуваний культурний домен має окреслений зміст, достатньо від 20 до 30 інтерв'ю [12]. Коли ж ми досліджуємо, наприклад, проблеми, що хвилюють людей певної соціальної групи, то доцільно збирати вдвічі більшу кількість інтерв'ю.

Перед проведенням інтерв'ю інтерв'юер називає своє ім'я та організацію, яка проводить

дослідження, зачитує форму поінформованої згоди, перевіряє, чи зрозумів респондент ключові моменти (добровільність участі, правила проведення, фіксація відповіді, тривалість інтерв'ю), і відповідає на питання респондента. Після отримання згоди на участь у дослідженні респонденту зачитують перше питання.

У процесі інтерв'ю висловлювання респондента не коментуються і не оцінюються. Інтерв'юер зберігає доброзичливе і уважне ставлення до респондента, демонструє зацікавленість до його слів, використовує прийоми зондування для отримання більш повного списку відповідей. У разі, коли респондент відхиляється від відповіді на питання, інтерв'юер нагадує питання. Дослідник також може попросити респондента повторити чи уточнити свою відповідь, щоб вона була однозначно зрозумілою і правильно записаною, але не повинен пропонувати свою допомогу у формулюванні думки респондента.

Після того як інформант закінчив свою відповідь, йому пропонують прослухати те, що було записано, з метою перевірити правильність запису і отримання можливих доповнень до його відповіді. Після закінчення інтерв'ю інформанту дякують за витрачений час.

Отримані бланки з відповідями шифрують і розміщують на зберігання в надійному місці. Після завершення польового етапу результати мають бути занесені у відповідні форми. У цей час відбувається первинне узагальнення результатів. Синонімічні і змістово близькі відповіді

об'єднують в окремі блоки, для кожного з яких підшукують об'єднувальну назву. По кожній виділеній категорії рахується кількість респондентів, які її назвали.

Інтерпретацію результатів фрілістингу рекомендують здійснювати, спираючись на результати інших досліджень: тестування, виконання завдань на класифікацію, фокус-групи, інтерв'ю з ключовими інформантами, спостереження за представниками досліджуваної групи.

Висновки

Фрілістинг є простою та ефективною процедурою дослідження, яку потрібно опанувати українським науковцям. Передовсім такий метод дослідження може бути цікавий антропологам, мовознавцям і психологам. Ідентифікація культурного домену та встановлення його змісту засобами фрілістингу є важливими для забезпечення достовірності інших методів збору даних. Тому продуктивно його застосовувати у складі комплексного дослідження певного явища. Достовірність і повнота списків, зібраних на польовому етапі, залежать від кваліфікованої та зацікавленої роботи інтерв'юерів, які мають встановити психологічний контакт із респондентом і спонукати його до надання вичерпної відповіді. Із метою стимуляції розумової роботи респондентів перспективними видаються такі модифіковані методики проведення інтерв'ю, що містять симуляційно-ігрові елементи або елементи командної роботи.

Список літератури

1. Боас Ф. Ум первобытного человека [Электронный ресурс] / Ф. Боас ; пер. с англ. – М., Л. : Госиздат, 1926. – 153 с. – Режим доступа: https://vk.com/doc60901897_422560783?hash=436d039328f931bf10&dl=405fa266be334282a5. – Загл. с экрана.
2. Методология оценки потребностей целевых групп некоммерческих организаций [Электронный ресурс]. – МПОО АКТ. – Режим доступа: http://actngo.info/sites/default/files/files/metodologiya_ocenki_potrebnoyeg_cg_0.pdf. – Загл. с экрана.
3. Расн К. Світанок сексу / К. Расн, К. Джета. – К. : Темпора, 2012. – 506 с.
4. Сидоренко В. А. Отличительные свойства когнитивной схемы и скрипта относительно культурной модели, домена и других объектов когнитивной антропологии / В. А. Сидоренко // Интеллект. Особистість. Цивілізація : зб. наук. пр. / голов. ред. О. О. Шубін. – Вип. 9. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. – С. 398–407.
5. Berlin E. A. Some Field Methods in Medical Ethnobiology / E. A. Berlin, B. Berlin // Field Methods. – 2005. – Vol. 17. – P. 235–268.
6. Bernard H. R. Research methods in anthropology: qualitative and quantitative approaches [Electronic resource] / H. R. Bernard. – Fourth Edition. – Lanham, New York, Toronto, Oxford : Aliamika Press, 2006. – 803 p. – Mode of access: <http://www.anthropocaos.com.ar/Russel-Research-Method-in-Anthropology.pdf>. – Title from the screen.
7. Boas F. Introduction to the Handbook of North American Indians, Smithsonian Institution, 1911 [Electronic resource] / F. Boas. – Bulletin 40, part 1, p. 25–26. – Mode of access: <https://ia902707.us.archive.org/7/items/handbookofameric01boas/handbookofameric01boas.pdf>. – Title from the screen.
8. Borgatti S. P. Elicitation Techniques for Cultural Domain Analysis [Electronic resource] / S. P. Borgatti, D. S. Halgin. – Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/230786753_Elicitation_Techniques_for_Cultural_Domain_Analysis. – Title from the screen.
9. Bousfield W. A. The Relationship between Order and Frequency of Occurrence of Restricted Associative Responses / W. A. Bousfield, W. D. Barclay. – Journal of Experimental Psychology. – 1950. – Vol. 40 (5). – P. 643–647.
10. Clarke H. Pile Sorting and Free Listing [Electronic resource] / H. Clarke, Ch. Manganello, K. Gorman, Ch. Snook. – Mode of access: <https://prezi.com/axlkt72cia/pile-sorting-and-free-listing>. – Title from the screen.
11. Ferraris D. Free listing: a method to gain initial insight of a food category [Electronic resource] / D. Ferraris, G. Hough. – Mode of access: <http://www.sensometric.org/Resources/Documents/2008/D2-Hough.pdf>. – Title from the screen.

12. Gravlee L. The Uses and Limitations of Free Listing in Ethnographic Research [Electronic resource] / L. Gravlee. – Mode of access: <http://nersp.osg.ufl.edu/~ufruss/cognitive/DOCUMENTS/freelists.htm>. – Title from the screen.
13. Quinlan M. Considerations for Collecting Freelists in the Field: Examples from Ethnobotany [Electronic resource] / M. Quinlan. – Field Methods. – 2005. – Vol. 17, no. 3. – P. 219–234. – Mode of access: https://ay14-15.moodle.wisc.edu/prod/pluginfile.php/59451/mod_resource/content/0/QuinlanEtal2005.pdf. – Title from the screen.
14. Ryan G. W. Successive Free Listing: Using Multiple Free Lists to Generate Explanatory Models [Electronic resource] / G. W. Ryan, J. M. Nolan, P. S. Yoder. – Field Methods. – 2000. – Vol. 12, no. 2. – P. 83–107. – Mode of access: <http://www.utsc.utoronto.ca/~kmacd/IDSC10/Readings/interviews/free-listing.pdf>. – Title from the screen.
15. Robbins M. C. A Measure of Dichotomous Category Bias in Free Listing Tasks / M. C. Robbins, J. M. Nolan. – Field Methods. – 1997 August. – Vol. 9 (3). – P. 8–12.
16. Sinha R. Beyond cardsorting: Free-listing methods to explore user categorizations [Electronic resource] / R. Sinha. – Mode of access: <http://boxesandarrows.com/beyond-cardsorting-free-listing-methods-to-explore-user-categorizations>. – Title from the screen.
17. Smith Ch. A. S. Designing a Survey for Engineering Undergraduates using Free Listing – An Anthropological Structured Technique [Electronic resource] / Ch. A. S. Smith, H. Wao, J. P. Martin [et al.]. – American Society for Engineering Education Annual Conference and Exhibition, At Seattle, 2015. – Mode of access: http://www.academia.edu/26873816/Designing_a_Survey_for_Engineering_Undergraduates_Using_Free_Listing_-_An_Anthropological_Structured_Technique. – Title from the screen.
18. Thompson E. C. Comparative Cultural Saliency: Measures Using Free-List Data [Electronic resource] / E. C. Thompson, Zhang Juan. – Mode of access: <http://ap4.fas.nus.edu.sg/fass/socect/Thompson%20and%20Zhang%202006%20Field%20Methods.pdf>. – Title from the screen.

A. Girnyk

THE THEORETICAL PRINCIPLES AND PROCEDURE OF FREE LISTING

The article presents the theoretical principles and procedure of free listing that is not referred to in the publications in Ukrainian. At the same time, there is extensive literature on free listing surveys in English. Our interpretation of the organization and implementation of free listing is built upon both the review of the literary sources and the practical experience obtained in 'Enhancing Torture Survivor Mental Health Services: A qualitative study of mental health and psychosocial problems among IDP and veteran families in eastern Ukraine' Project carried out jointly by the NaUKMA and Johns Hopkins University, as well as in the NaUKMA and UNICEF Project "Comprehensive psycho social support and assistance to mobile team members who work in the 'grey zone'".

The aim of this survey is to promote free listing within the Ukrainian scientific environment and to give a detailed description of its procedure. In the first place, this can be of interest to anthropologists, linguists and psychologists. In order to assure the reliability of the other data collection procedures it is important to identify the cultural domain and to specify its content by the means of free listing. Therefore, it is productive to apply it in the framework of a comprehensive research of a certain phenomenon. The successive free listing is applied to obtain additional data for each domain element. In this case the standard free listing results are used as a prompt for additional free listings.

Free listing is an extremely flexible procedure that can be used in individual and group interviews; responses can be provided both in writing and orally; the survey can be carried out by a single researcher or a research team. The researcher can ask the respondents oral questions or offer a stimulus material; respondents can be invited to discuss and analyze the obtained data in various ways.

The credibility and completeness of the lists collected within the field stage of the survey depend on the qualified and dedicated interviewers who should establish a psychological contact with respondents and encourage them to provide a succinct answer. Modified interview techniques that include simulation and playing elements or team work elements seem to be effective to enhance the respondents' mental activities.

Keywords: Successive free listing, individual interview, group interview, group interview in writing, cultural anthropology, cultural domain, free listing, Research ethics.

Матеріал надійшов 09.09.2016